

ბრძოლა გვარამაძეობისათვის

1891 წელს არის დაწერილი ივანე გვარამაძის „ვინმე მესხის ცხოვრება“, რომლის სრული სათაური ასეთია: „ვინმე მესხის ცხოვრება დაწერილი 1891 წელს ქ. ახალციხეს“. მეორე გვერდზე კი ავტორს დაუსათაურებია: „ვინმე მესხის მოკლე ცხოვრება“. მისი საფონდო ნომერია 209. ეს მოკლე ცხოვრება გულისხმობს დაბადებიდან 1868 წლამდე პერიოდს. იმდენად მნიშვნელოვანი იყო ივ. გვარამაძისათვის მღვდლობის უფლების მოპოვება, რომ ამით დაუმთავრებია კიდევ თავისი ცხოვრების პირველი და უმთავრესი ეტაპი. საამისოდ ბევრი რამ გადახდა მას.

ივანესთვის *ოცნეში* მის მეგობარს უკითხავს, დაწერილი ჰქონდა თუ არა თავისი ცხოვრების ამბავი და როდესაც უარი მიუღია, ურჩევია, დაეტოვებინა შთამომავლობისათვის ბიოგრაფია – „კარგია დასწერო, სიკვდილი-სიცოცხლეა, დაშთების მომავალი თაობასა, ვინ იცის, როგორ გამოადგეს“. მართალია, ავტორი არ გვეუბნება, ვინ იყო ის კეთილი მრჩეველი, მაგრამ ჭკვიანი კაცი ნამდვილად ყოფილა, რადგან უკვე 1891 წლისათვის დაუნახავს მნიშვნელოვანწილად ივ. გვარამაძის პიროვნება, მისი როლი საზოგადოებაში. მართლაც ბევრი რამის სწავლა შეუძლია მომავალ თაობას ივ. გვარამაძის ცხოვრებიდან.

ეს იყო გამომავლიზებული რჩევა. მრავალჭირნახულმა ადამიანმა ნახა, რომ სამშობლოსათვის და რწმენისათვის ბრძოლის გზაზე 60 წლისა ბერიკაცს დამსგავსებოდა. თმაწვევრგათეთრებულს, შუბლდანაოჭებულს კისერი მხრებში ჩარგოდა და ბეჭებშიც მოხრა დასწყებოდა. მიუხედავად ამისა, თვალს არ აკლდა, ჭარმაგი იყო და ფიზიკურად ძლიერი, ამიტომ გადაწყვიტა მან, გავლილი გზა კარგად გაეანალიზებინა და ჩვენთვის მოეთხრო.

„კარგი ის იქნება კაცმან თავის სოცოცხლის მსვლელობა ყმაწვილკაცობითგანვე სწეროს დღიურად“, – წერს ივანე, რომ გაუადვილდეს შემდეგ განვლილი ცხოვრების გახსენება და

შეფასება. სამწუხაროდ, მას დღიური არ უწერია, მაგრამ ჰქონდა კარგი მეხსიერება და საკმაოდ დეტალურად აღადგენს ბავშვობისა და კაცობის წლებს. ამ საქმეს სერიოზულად მოეკიდა, ის ხომ მოწოდებით ისტორიკოსი, ფილოლოგი და საერთოდ შემოქმედი კაცი იყო. „შუა კაცობა გამივლია, მომკლებია ძალა, ღონე, ხალისი, რას მოვიგონებ ჩემს მთელ გავლილ სიცოცხლის გზა-კვალსა“, – წერს იგი, მაგრამ, როგორც თავადვე იტყოდა, „ინადიანი“ ჯიუტი და პრინციპული გახლდათ, ამიტომ გადაწყვიტა დაეტოვებინა ჩვენთვის თავისი ბიოგრაფია. გადადება აღარ ღირდა, ისედაც დიდი დრო ჰქონდა დაკარგული. „გუშინწინდელ ოქროს გუშინდელი ვერცხლი ჯობია, გუშინდელ ვერცხლს დღევანდელი სპილენძი,“ – დარდობს სპილენძისამარა დარჩენილი ივანე და იწყებს ბიოგრაფიის წერას. გამუდმებით თავის ქვეყანაზე, ხალხზე მაფიქრალი ადამიანი, მომავალ თაობაზე, ჩვენზე ზრუნავს: „წინა კაცი ვიწრო გზითგან რომ დაიბნეს, ან კლდითგან რომ გარდიხეხოს, ან ტალახისაგან რომ წაიქცეს და გაისვაროს და ანუ უფონო წყალში რომ დაიხრჩოს, ხომ უკანა კაცისათვის გასაფრთხილებელია მისი მარცხი და დაღუპვა? ჩემი შრომის მნიშვნელობაც ეს გახლავთ ამ ადგილას. მე შევცდი, მე დავიბენი, მე დავაშავე ბევრგან, ჩემს სიცოცხლეში ესეც კმარა საწნოდ კაცობრიობისა და ქვეყნისათვის, სხვანი გაფრთხილდნენ, ნულარ შესცდებიან.“

ივანე გვარამაძე იყო ერთი ახალციხელი „გლახაკი კაცის შვილი“. თავისი წინაპრების შესახებ ავტორს ძირითადად ტექსტში ჩაუმატებია: „მართალია ჩვენი წინაპარი **აწყვერის** ბატონები ყოფილან, ცხრა ციხე მათ მმართველობის ქვეშ ყოფილან და მრავალი მამულები გვექონია, მაგრამ მაჰმადიანობის მიუღებლობისათვის ჩამოურმევიათ ყოფილი მფლობელობა. **ზოზოშვილს** გვიძახიან ჩვენი წინაპრის სახელობაზედ. 1569-1572 ასე წინ თუ უკან მარტში **აწყვერს** ორი ფაშა **აზრუმისა** და **ტრაპიზონისა**, რომ რათ ინახამ ათაბეგ **ყვარყვარესაო**. მას ბრძოლის დროს **აზრუმის** ფაშა მოუკლამს და მით გაქცეულან ოსმალოები. მერმე ხომ **ქალიმანჯ** აფენდის აუყრივართ **აწყურითგან** და მოვსულგართ ახალციხეს. ჩვენი განაყრებიც **ხიზაბაერას** ასულან ჩვენს მამულში“.

ცხრა ციხის პატრონთ შთამომავალი ივანეს მამა იყო მეწვრილმანე, იცოდა ქსლის ბეჭვა და მექუდეობა. გვარამაძეთა გვარში შემოსულია შტოგვარი **ზოზოშვილი**, „წინაპრის სახ-

ელობაზედ“. ამ გვართ მოდიან გვარამაძეები „რუსობამდე“ მათი წინაპრის **ზაზასთვის** მაჰმადიანებს ზოზო (ძლიერი) შეურქმევიათ (ყრუაშვილი, 2002:41)

„**ზოზოშვილებსაც** გვიძახდნენ ჩვენი წინაპარი ზაზა გვარამაძისგან“ (გვარამაძე, 1891:18). ზოზოშვილობით უფრო იცნობდნენ ბავშვობაში ივანეს, ვიდრე გვარამაძეობით. ახალციხეში შაჰყულიანთან სწავლისას კონფლიქტი მოუვიდა თანატოლებთან. ერთი მათგანი წააქცია და თავი დაარტყმევინა. ბიჭის დედა წივილ-კივილით მოვარდა: „იმ ტროკა ზოზოშვილს ჩემი შვილისთვის თავი გაუჩეხიაო“ (გვარამაძე, 1891:108).

ივანე გვარამაძე ზოზოს ცხოვრებას ვარაუდობს XIV საუკუნეში. ზოზო//ზოზოშვილობის საკითხს შეეხო მანანა მიჩიტაშვილი: „იმ დროს (XIV ს-ში მ. მ.) უცხოვრია გვარამაძის ძეთა ერთ-ერთ განაყოფს **ზოზოს** და მის მემკვიდრეებს, **ზოზოშვილებს**, რომლებსაც სჭერიათ „მრავალი სოფლების ზოგან აგარა, ზოგან ყანა, ჭალა. ზოგან საფიჩხე, ზოგან ბადები, წისქვილები, ზოგან საბაღახო, სათიბი და მთები საკუთრებად...“. მ. მიჩიტაშვილი ივ. გვარამაძის შრომებზე დაყრდნობით მიუთითებს აწყურში **ზოზოს დარბაზს, ზოზოშვილების სახლებს, ზოზოსეულ ციხეს, ზოზოშვილების ბაღვენახებს** (მიჩიტაშვილი, 1995:17). ვინც არ გამაჰმადიანებულა ან ამოწყვეტილა ან გაფანტულა საქართველოს სხვადასხვა კუთხეში. „რაც შეეხება განთქმული **ზოზოს** შთამომავალთ, ისინი გაგლახაკებულან, გადარბებულან და ჯერ მაჰმადიანთა, მერე ახალ ხანაში მომრავლებულ სომეხთა დევნა რომ აეცდინათ, მათს სომხურ და ლათინურ ტიპიკონზეც დაწერილან ანუ გასომხებულან და გაფრანგებულან, სარწმუნოებით გრიგონიანებად და კათოლიკებად ქცეულან, თუმცა ქართული ენა და ქართული წეს-ჩვეულებანი შეუნარჩუნებიათ. ეს მომხდარა 1625-1636 წლებში (მიჩიტაშვილი, 1995:18).

სხვაგვარად უყურებს **ზოზოშვილობის** პრობლემას შ. ლომსაძე. მისი აზრით, გვარამაძეთა ამ შტოს **ზოზოშვილის** გვარი მე-18 საუკუნეში უნდა მიეღო, რასაც ეროვნულ-რელიგიური საფუძველი ჰქონდა: „გვარამაძის როგორც გვარის, შეცვლის მცდელობა კათოლიკე მამებს ადრეც ჰქონიათ XVIII ს-ში, ჯერ კიდევ მათი აწყვერში ცხოვრების დროს და ვინმე **ზოზო გვარამაძის** სახელის მიხედვით ცდილან გვარამაძენი აღერიცხათ **ზოზოშვილებსაც** და ხელოვნურად შემოღებული შტო-გვარის შეწყვილებით თანდათან უარეყოთ გვარამაძეობა, როგორც

„მართლმადიდებლური ქართულის მახვენებელი“ (ლომსაძე, 1995:41)

მართლაც გადაჭარბებული უნდა იყოს, მე-18 საუკუნეზე ადრე რომ ვივარაუდოთ ზოზოს ცხოვრება, რადგან შეუძლებელი იქნებოდა წინა გვარის (გვარამაძის) ხსოვნა შთამომავლობისათვის.

კიდევ ერთ შტოს დაუდო გვარამაძეთა გვარმა სათავე. ეს არის *იანულოვი*. ცნობილი ექიმი და პოეტი, ვალის მკვიდრი, ბატონი შაღვა მოსეშვილი წერს: „ივანე გვარამაძის ახლო ნათესავები ვალეში „იანულოვის“ გვარით ცხოვრობდნენ. იანულოვი თურქულად დამწვარს ნიშნავს. ამჟამად *იანულოვებმა* აღიდგინეს თავიანთი გვარი „გვარამაძე“ და ვალეში დღესაც ცხოვრობს ერთი ივანე გვარამაძე (ფოცხოვისპირელი, 2002:III).

ეს გვარი მეტგვარიდან მოდის და მას კონკრეტული ფაქტი უნდა ედოს საფუძვლად. ცნობილია ვინმე მესხის მამის სიღარიბის ამბავი, რასაც დაერთო სახელ-კარის ორგზის დაწვა, რის შესახებაც თავად ივანე წერს: „სიგლახაკის მიზეზი გახლდათ, მამაჩემს ორი პირი ცოლშვილი გამოეცვალა, თავისი ვაჟკაცობის დროს მონაგები ყველა ახალციხის აკლესია-აოხრებისა რუსისგან და შემდგომ აჭარლებისგან სრულ გამოსცლოდა ხელითგან. *ორი პირი სახელ-კარი დასწოდა* 1828-1829 (წლებში) და ცარიელ-ტარიელა კაცს მესამე ცოლად დედეჩემი შეერთო ვალეს, დედაჩემსაც პირველი ქმარშვილი ასწვევებოდა და მეორე მამაჩემი იყო“ (გვარამაძე, 1891:5). სახელ-კარდამწვარი ახალციხელი ჩადის ვალეში და ზედსიძედ შედის „ზაქარათ ბაღდასარას ძის გასპარას სახელში“ (გვარამაძე, 1891:6), მას არქმევენ მეტსახელს *იანულას* (დამწვარა), ხდებიან ისინი იანულაანნი (დამწვარაანნი), ხოლო შთამომავლები არიან *იანულათები* და *იანულოვები*.

თურქული სახელის ქართველი კაცისათვის დარქმევა და ამის ნიადაგზე შემდეგ გვარის ჩამოყალიბება საყოველთაოდ ცნობილია. ეს იყო ოსმალებთან მეზობლობისა და ისტორიული ურთიერთობების შედეგი. არაქართული გვარსახელების ჩამოყალიბების ამ გზას მხარში ამოუდგა სხვა ფორმა, როდესაც ქართული სახელის მატარებელ ქართველ კაცს შეგნებულად უცვლიდნენ სახელს და მას, როგორც გრიგორიანელს ან კათოლიკეს, სომხური ან იტალიური ტიპიკონის მიმდევარს, სომხურ სახელს არქმევენ. ივანე გვარამაძის მამას ერქვა პავლე, მაგრამ, რადგან იგი კათოლიკე იყო, ოფიციალურად

იწოდებოდა პოლოსად, ისევე, როგორც *პავლე შაჰყულიანი (ჭილიმუზა შვილი)* იყო პოლოს შაჰყულიანი. შ. ლომსაძის აზრით, დგებოდა შემდეგი საშიშროება. ვიდრე პოლოსა იწოდებოდა გვარამაძედ, გვარისა და ეროვნების საფრთხე არ ემოქმედებოდა, მაგრამ „მისი სახელი „პოლოს“ მეორე ეტაპზე შეიძლება მისი გვარის გაქრობის მიზეზად იქცეს და უყურადღებობის შემთხვევაში თუ ამ პოლოსას შვილს დაერქმეოდა, ვთქვათ, „მინასა“, მოსალოდნელი იყო, რომ ამ მინასას შვილს გვარად მისცემოდა „პოლოსიანი“, რაც ჩვეულებრივად ხდებოდა ხოლმე“ (ლომსაძე, 1995:41). ასეთ დროს ვღებულობდით **პოლოს მინასიანს**, როგორც ეს მოხდა **იანულოვის** შემთხვევაში, ოღონდ აქ თურქული ფუძე იქნა გამოყენებული და გაბუნდოვნდა ქართული წარმომავლობა რუსული – **ოვ** სუფიქსის დართვით. ქართული გვარების დაკარგვის ეს ორი გზა გაჰყვა მთელ მე-19 საუკუნეს და მე-20-შიც გადმოვიდა.

ბრძოლა ქართული გვარების წინააღმდეგ იყო ბრძოლა ქართველობის წინააღმდეგ.

სხვაგვარად იქცევიან ოსმალები, თუმცა პრინციპი იგივეა. ოსმალთა მმართველობის დროს ეკონომიკურ საფუძველზე დაყრდნობით და ზეწოლით ქართველებს სარწმუნოებას უცვლიდნენ, თან მას სახელს უცვლიდნენ. სამცხე-ჯავახეთის ისტორიულ მუზეუმში არის ერთი დოკუმენტი, რომელიც გვამცნობს, რომ „მუსხიდან გათათრდნენ **თომბანთ თორომანი, სიმონ** მაისურაძეს დაარქვეს **უსენიანი**, ხოლო ქურდაძეს – **სვილეიმიანაი**, ისიდორ ქურდაძეს – **ალიაი**, ქიტე ქურდაძეს – **იბოი**“. თავდაპირველად ორივე სახელს ატარებდა გამაჰმადიანებული მესხი – ქართულსაც და თურქულსაც, გვარს არ ეხებოდნენ, რადგან მარკირების პრინციპი ირღვეოდა. ქართული გვარის სისტემა განსხვავდება ოსმალურისაგან. მამაშვილობაზე დაყრდნობილი ოსმალური გვარი შეიძლება შექმნილიყო სახელშეცვლილთა შთამომავლებისათვის, უსენიანს შთამომავალი იქცეოდა **უსენიოღლად**, ალიასი – **ალიოღლად** და ა.შ.

ასეთი გვარის მიზანი და პრინციპი იყო არა მხოლოდ გვარის გაბუნდოვნება, არამედ ქართული ეროვნების საბოლოო დაკარგვა.

გვართა ასეთ ჭიდილს მოუსწრო მე-19 საუკუნეში რუსეთის შემოსვლამ მესხეთში და პროცესმა მიიღო უნიფიცირების ხასიათი. კერძოდ, რუსული ადმინისტრაციისათვის უფრო მისაღები იყო – **ოვ**-ზე დაბოლოებული გვარები და ქართულ-

სომხურ-თურქული დაბოლოებანი შეცვალა რუსულმა დაბოლოებამ, ოღონდ ეს ძირითადად ხდებოდა ოფიციალურ სახელმწიფო დონეზე, ხალხი ისევ ძველი გვართით მოიხსენიებდა თავიანთ ნაცნობებსა თუ ნათესავეებს.

ივანეს ჰქონდა ბავშვობაში მეტსახელი *კონა*, რომლის შესახებაც წერდა: „სადაც ყმაწვილოსან დედებს დაეინახემდი ერთად თავმოყრილ მჯდართა, ხან ერთს უგარდებოდი კალთაში ხან მეორეს და ხან მესამეს. სახელად იოანე მერქვა, მაგრამ დედაჩემს *კონა* დაერქმია ჩემთვის, მის გამო, ვინც ამიყვანდა ხელში. ეს *გარდის კონააო*, იტყოდა და მიმიკრემდა გულში“ (გვარამაძე, 1891:9-10). კონა გავრცელებული სახელიც იყო მესხეთში და მეტსახელიც. მისგან არის მიღებული გვარი *კონაშვილი*. ეს მეტსახელი დიდობაში არ გაჰყოლია ივანეს და არც მის შთამომავლებს ხვდათ წილად ამ სახელის შემკვიდრეობა, თორემ მესხეთში *კონაანნი* მეტგვარად გვხვდება.

შ. ლომსაძე ივ. გვარამაძის შესახებ წერს: ივ. გვარამაძე მიხვდა, რომ ძველი ქართული გვარ-სახელების ახლებური წარმოებისას სახე ეცვლებოდა არა მარტო გვართა მაწარმოებელ სუფიქსებს, არამედ მთლიანად ფუძესაც, ქართულ-კათოლიკური კონდაკის (რიტის) არ არსებობის გამო გვარის დაცვის საკითხი გართულებული იყო“ (ლომსაძე, 1995:40).

თვითონ ივანემ საკუთარ თავზე გამოცადა გვართან დაკავშირებული პრობლემები. ჩვენ ვნახეთ *ზოზოშვილად* რომ იწოდებოდნენ გვარამაძეები და ივანეს დასჭირდა თავისი გვარის ჯერ დადასტურება და მერე აღდგენა. ესეც არ აკმარა ცხოვრებამ. ივანეს ოფიციალური გვარი იყო *მესარკოვი* და ეს მოხდა სრულიად შემთხვევით. ბრძოლის დროს პაველე, ივანეს მამა, უნდა დაეჯილდოებინათ. „*ბებუთოვმა* ტემლაკზედ წარდგენის დროს მისი ვინაობა ჰკითხა მის მოძმეს ქუთაისელ *ანტონ მესარკოვს* და მანც მოახსენა ჩემი ძმა არისო და *მესარკოვად* ჩასწერა. ამით დარჩა ჩვენი წოდებაც *მესარკოვი*“ (გვარამაძე, 1891:34).

პაველეს, რომელიც იყო გვარამაძე-ზოზოშვილი, ჰყავდა დედის მხრიდან ნახევარძმა *ანტონი*, აი ამ ნახევარძმის გვარი მისცეს პაველეს, რომელმაც არა მარტო მიიღო ეს გვარი, არამედ ცოლშვილიც ამ გვარზე დაწერა (ლომსაძე, 1995:12). დღევანდელი გადასახელიდან ძნელი გასაგებია ასეთი ცთომილება. როგორი საცოდავი ჩანს პაველე, რომელმაც თავისი გვარი არ იცის! ალბათ, აქ იმდენად არცოდნასთან არა გვაქვს

საქმე, რამდენადაც გვარის სოციალური ფუნქციის გაუფასურებასთან ქართულ ეროვნულ სინამდვილეში, ჯერ თურქობის დროს და შემდეგ რუსთა ბატონობისას.

ივ. გვარამაძემ მღვდლობა *მესარკოვის* გვარით მიიღო 1868 წელს. იგი, როგორც განათლებული კაცი, ისტორიკოსი, ფილოლოგი ვერ შეეგუებოდა *მესარკოვად* ცხოვრებას. იცოდა, რომ *ზოზოშვილიც* შექმნილი გვარი იყო, ამიტომ იბრძოდა *გვარამაძეობის* აღსადგენად. იგი, როგორც საზოგადო მოღვაწე, წერდა *გვარამაძის* გვარით და „*ვინმე მესხის*“ ფსევდონიმით, ამიტომ, „რახან მღვდლის მოწმობა *მესარკოვის* გვარით ჰქონდა მიღებული, ზოგი საეკლესიო მსახური უწიოდა, *მღვდლობის გვარს უარყოფს* და „*ვინმე მესხის*“ ფსევდონიმით აქვეყნებს წერილებსო“ (ლომსაძე, 1995:41-42). ეს უკვე სხვა სახის ბრალდება იყო, ამიტომ ყველაფერი გააკეთა ივანემ საიმისოდ, რომ გვარამაძეობა დაემტკიცებინა. ისტორიული და სხვა სახის დამადასტურებელი საბუთების საშუალებით თავისი გვარი დაიბრუნა 1885 წელს.

მესარკოვი ხელობის აღმნიშვნელი ტერმინიდან მომდინარედ უნდა მივიჩნიოთ. მართლაც, სახელი გამჭვირვალეა და მესარკიდან მოდის, *მე – ე* მაწარმოებლებით არის მიღებული. ოღონდ სარკის კეთებასთან არ არის დაკავშირებული და ამის ტრადიცია არც ჩანს მესხეთში. ივ. გვარამაძე თავის ლექსიკონში *მესარკეს* განმარტავს, როგორც – *სარკეების გამყიდველი* (გვარამაძე, 1907:141).

ასევე ხელობის აღმნიშვნელი ტერმინიდან მოდის ძველი ახალციხური გვარი *მეწყარი შვილი*. ამ გვარის მაჰმადიანი ოჯახი ცხოვრობდა ახალციხის რაიონის სოფელ *ბოგაში*.

სამცხე-ჯავახეთის ისტორიულ მუზეუმში დაცული ერთი ჩანაწერის მიხედვით, რომელიც მე-20 საუკუნის 30-იან წლებში შეუქმნია *ი. პაპისიმდოვს* (ხელნაწერი №1082, გვ. 39) ვგებულობთ, რომ *მეწყარიძე მეწყალიძიდან*, ე. ი. წყლის გამყვანის მოხელიდან უნდა მოდიოდეს, რომელსაც თიხის მიღებით *ჭვინტის* ტყიდან ახალციხის რაბათში ჩაუყვანია წყალი. წყლით მომარაგების ერთ-ერთი სპეციალისტი, რომელმაც დატოვა ახალციხე 1828 წლის ომის შემდეგ და წავიდა *ბოგაში*, სათავეს უდებს ახალ გვარს – *მეწყარიძეს* (ბერიძე, 2006:53).

მართლაც, თითქოს არაფერი უშლის ხელს, რომ *მეწყარიძე* და *მეწყალიძე* დავაკავშიროთ ერთმანეთს, ე. ი. იყო ხელობის აღმნიშვნელი ტერმინი, რომელმაც დაუღო გვარს სათავე, მა-

გრამ აქ *მეწყალე* არაფერ შუაშია, ტერმინი იყო *მეწყარე*, რომელსაც თავის ლექსიკონში ივ. გვარამაძე ასე განმარტავს: „წყაროს მომყვანი, ზედამხედველი, გამგე“ (გვარამაძე, ქართული ენის საუნჯე: 147), ხოლო *მეწყალე* არის „წყლის მზიდავი“. ხელობის აღმნიშვნელი ტერმინით კიდევ ერთი გვარი გვხვდება ვინმე მესხის ცხოვრებაში. ეს გვარი ცნობილია მე-19 საუკუნის საქართველოში.

შ. ლომსაძემ შეისწავლა *ხარისჭირაშვილების* გვარი და ის ხელობის აღმნიშვნელ გვარსახელად მიიჩნია, ნამდვილი გვარი კი არ ვიცით. *ხარისჭირაშვილების* წინაპრები ჯავახეთის სოფელ კოთელიდან ყოფილან, რომლებიც XVIII საუკუნის შუა წლებში ლეკიანობას გამოექცნენ ჯავახეთიდან და მართლმადიდებლებად ჩამოვიდნენ ახალციხეში, სადაც მიიღეს კათოლიკობა (ლომსაძე, 1995:31). ივ. გვარამაძე წერს: „წამიყვანეს და ადგილობრივ მღვდელს მიმბარეს საკითხავად ოთხი წლისა. მღვდელი იყო *ხარისჭირით* პავლე, თვალებმტკივანი, წიგნის კითხვა მეტად სწყენდა თვალეზედ. გულკეთილი კაცი იყო, ერთგული ერისა, მართალი“ (გვარამაძე, 1891:22). *პავლე ხარისჭირაშვილი* ვალის სოფლის მღვდელი ივანეს ნათლიაც იყო (ლომსაძე, 1995:13).

პავლე ხარისჭირაშვილთან სწავლის დროსვე მოუწია მისივე მოგვარესთან სრულიად ბავშვს შეხება, კერძოდ, პატარა ივანე წარმატებული მოწაფე აღმოჩნდა და მალევე მისცეს წასაკითხად კატეხიზმო „დაწერილი *ხარისჭირით ლუკასვან*, რომ მღვდლად კურთხევისა შემდგომ *პეტრე* დაირქვა სახელად“ (გვარამაძე, 1891:23). ეს ის *პეტრე ხარისჭირაშვილია*, რომელსაც ჯერ ქუთაისში ჩააკითხა და სწავლობდა მასთან ივ. გვარამაძე 1854 წელს და შემდეგ სტამბოლში – 1859 წელს.

ბავშვობის წლების მოგონებისას ორივე *ხარისჭირაშვილს ხარისჭირით* ფორმით მოიხსენებს, მაგრამ ოფიციალურად, თანამდებობაზე მყოფის შესახებ ივანე ამბობს: „ქუთაისს წავალ, მიემართამ უ. მამა *პეტრე ხარისჩაროვსა*, ვგონებ მიმიღოს და საკმაო სწავლაც მომცეს“ (გვარამაძე, 1892:145).

ქუთაისში ჩასული ივანე კათოლიკურ ეკლესიაში შეხვდა *დონ ანტონ ვლახაშვილს*, რომელმაც მიასწავლა მას “მამა *პეტრე ხარისჭირაშვილის* სადგომი. რიონის ნაპირას ეკლესიის ჩრდილო-დასავლეთით ფიცრული სახლი იყო ორსართულიანი...” (გვარამაძე, 1891:147). სახელი აშკარად კომპოზიტური წარმომავლობისაა: *ხარისჭირა* – *ხარისმჭერა* – *ხარისმჭერი*.

თავდაპირველად მეტსახელია და იგი დაედო საფუძვლად მეტგვარსა თუ გვარს. რაც შეეხება სამ ვარიანტს (*ხარისჭიროთი*, *ხარისჭირაშვილი*, *ხარისჩაროვი*) მათი აქტიური მოხმარება მიუთითებს იმაზე, რომ გვარად ჩამოყალიბების პროცესი თურქულის გავლენით შენელებულია, ამიტომ სამივე ფორმა იტოვებს არსებობის უფლებას.

„ვეებაჲ“ ზმნის მოქმედებითი გვარის მიმდებარე დღეს არის *მღებავი*. მე-19 საუკუნის საქართველოში, კერძოდ, მესხეთში იყო *მღებარი*. ივ. გვარამაძესთან ვკითხულობთ: „მე კარგად ვიცნობდი ფალოშათ ივანეს და მის შვილს იოსებს და ისინიც მიცნობდნენ. ვიცოდი იოსების დედაც *მღებარი* ივანეს ქალი იყო“ (გვარამაძე 1891:221).

ივანეს ცოლის შერთვის საკითხი სადაო გახდა. გადამწყვეტი სიტყვა სასიღვდრომ თქვა: „მე მამანემს ბ. ივანე *მღებარს* ვემორჩილებიო. მე ამის მეტს არავის მირჩევს. მეც ღმერთის ნებით მიმიცია და გამითავებია“ (გვარამაძე, 1891:226). სიღვდრის მამა არის „უფროსი სიმამრი“, რომელიც ყველაზე კეთილგანწყობილი იყო ივანეს მიმართ. მან არა მარტო თანხმობა მისცა შვილიშვილზე დაქორწინებისა, არამედ კრიტიკულ მომენტში ხელიც გაუშარბა. ივ. გვარამაძე წერს: ვალის ასაღებად „მიემართე ვალეს, არალს, უდეს მღვდლებსა, ყველამ გაიწყვიტა, როგორც შევხედე შურისგან კვდებოდნენ და რა ხელს გამიმართავდნენ მე ისინი? ბოლოს ჩემმან უფროსმან სიმამრმან *მ. ივ. მღებარმან* მომცა 10 თუმანი“ (გვარამაძე, 1891:245).

ივანეს უფროსი სიმამრს (სიღვდრის მამას) *მღებარი* ქცევიან მეტგვარად თუ გვარად არა, რასაც გვაფიქრებინებს შემდეგი ადგილი: „1869 ახალ წელიწად დღეს ვლადიკავკაზს ვიყავით. იქ დაგვხვდა *მღებაროვის* სიძე ბ. სარქის თრთაჯოვი, ჩემი მოკეთე“ (გვარამაძე, 1891:263). მღებაროვის მოკეთეობა სიღვდრის მხრიდან იგულისხმება. მისი სიღვდრი მღებარის შვილია, მათი სიძე კი თრთაჯოვი. „თბილისშივე მივაცემინე ჩემი კერძი 8 მანეთი ბ. კარლო *მღებაროვს*“ (გვარამაძე, 1891:273), ეს არის ბოლო მღებარი ი. გვარამაძის „ცხოვრებაში“.

აღნიშნული ტერმინიდან – *მღებარი* მივიღეთ გვარი *მღებარიშვილი*, რომელმაც რუსული დაბოლოებით მოგვცა *მღებროვი*. აგვისტინე კარლოვიჩი *მღებაროვი*, რომელიც იყო ივანეს ცოლის *ფალოშათ* იოანეს ასულ *ანანოს* მზითვის წიგნის შემდგენი, წერს: დამწერავიც მე ვარ და მეჯვარეცო (ლომსაძე, 1995:35).

მღებარი ფორმა გვაფიქრებინებს, რომ თავისი შინაარსით იგი არის *ვლებავ* ზმნის მოქმედებითი გვარის მიმღებობა. შინაარსობრივად მართლაც ასე უნდა იყოს და უნდა ნიშნავდეს მღებავს, კაცს, რომელიც ღებავს, განსხვავებული განმარტება აქვს **მღებარისა** ივ. გვარამაძეს თავის განმარტებით ლექსიკონში: **მღებარი, მღებავი** – სამღებროს მქონე (გვარამაძე, 1907:188).

საინტერესოა, რომ **მღებარი** გვარად თუ მეტგვარად გაფორმებისას გვარის მაწარმოებელ რომელიმე სუფიქსს არ იყენებს. როგორც ჩანს, **მღებარი** მაწარმოებლის გარეშე არსებობდა, რადგან მესხეთში ცოცხალი იყო **-არ** სუფიქსი, რომელიც წარმომავლობის სუფიქსად იხმარებოდა: ღობიარი, ოთარი, ხერთვისარი და სხვა.

მოგვიანებით **მღებარი მღებრიშვილად** იქცა. მე-19 საუკუნის პირველ ნახევარში რუსული დაბოლოება დაერთვის მღებარს და ვლელულობთ **მღებაროვს**, ხოლო მღებრიშვილი გვაძლევს **მღებროვს**.

ხელობის აღმნიშვნელ გვართავან **მესარკიშვილი** და **მღებრიშვილი** მითითებული აქვს ზ. ჭუმბურიძეს, მას, მჭედლიშვილის გარდა, ჩამოთვლილი აქვს „სხვადასხვა ხელობის მიხედვით შერქმეული გვარები: დალაქიშვილი, დურგლიშვილი, ხარატი, ხარატიშვილი, ხარაზი, ხარაზიშვილი, ხუროშვილი, ხუროძე და სხვა“. ამასთანავე „საყურადღებოა, რომ ხელობისა და თანამდებობის აღმნიშვნელი ტერმინები ხშირად გვხვდება გვარებად წმინდა ფუძის სახით (გვარის მაწარმოებელი აფიქსების, ან **-ძე** და **-შვილ** დაბოლოებათა გარეშე)“ (ჭუმბურიძე, 2003:89). ჩამოთვლილთა შორის ზ. ჭუმბურიძე ასახელებს **მხატვარს**. როგორც უკვე ითქვა, **მღებარი** სწორედ ამ ტიპისაა.

„მრავალ ქართულ გვარს წოდება – თანამდებობის და პროფესია-მოსაქმეობის აღმნიშვნელი ტერმინები უძველესი საფუძვლად. ხშირ შემთხვევაში ეს ტერმინები არაქართული იყო, აღმოსავლეთ მეზობელთაგან ჩვენში შემოსულ-დაპყვიდრებული... საზგასმით უნდა ითქვას, რომ ჩვენში ამ გვართა ფუძეების ტერმინებია შემოსული. გვარსახელები კი უშუალოდ ჩვენს ქართულ სინამდვილეშია წარმოქმნილი“ (თოფჩიშვილი, 2003:6). ხელობის აღმნიშვნელი გვარების ჩამოყალიბება გარკვეულწილად არაქართულენოვან გარემოსთან იყო დაკავშირებული მე-19 საუკუნის პირველ ნახევარში.

საინტერესო მოსაზრებას აყენებს ამ მხრივ შ. ლომსაძე. მისი აზრით, “რადგან გაკათოლიკებული ქართველები ჩვეულე-

ბრივად მიწერილი იყვნენ ლათინურ ან სომხურენოვან კონდაკის მქონე ეკლესიებს, სადაც სომეხ და ლათინ სასულიერო პირებს თავიანთი კონდაკების კვალობაზე სასურველ შესაბამისობაში მოჰყავდათ ქართულ გვარ-სახელთა ახლებური წარმოება, *იწარმოებოდა იგი ძირითადი საქმიანობის* (ხელობის) *ან საკუთარი სახელის მიხედვით, რომელიც მთლიანად ტიპიკონის კვალობაზე იყო გაწყობილი* და საიდანაც შემდეგ უცნაურ შტოგვარებად ყალიბდებოდა” (ლომსაძე, 1995:40-41).

გვართა ვარიანტულობა მე-19 საუკუნის პირველ ნახევარში განპირობებულია სხვადასხვა ფაქტორით. ერთ-ერთი მათგანია ხელობის აღმნიშვნელი გვარები, რომლებიც ცვლიან არსებულ ტრადიციულ ქართულ გვარებს.

გვარამაძეთა გვარის ისტორია ნათელი მაგალითია იმისა, რომ გვართა ვარიანტულობის მთავარი მიზეზი ტრადიციული ქართული გვარების უარყოფაა. ეს უარყოფა დაიწყო ჯერ ოსმალეთმა და გააგრძელა რუსულმა მმართველობამ. იქმნებოდა ახალი მეტსახელიდან მიღებული გვარები (ზოზოშვილი), ან ეძლეოდათ ხელობის აღმნიშვნელი ტერმინებიდან შექმნილი რუსულ-ქართული დაბოლოებებიანი სხვა გვარები.

ვარიანტულობის უმთავრესი სათავე მაინც ქართული დაბოლოებების: *-თ*, *-ძე*, *-შვილი* და რუსული *-ოვ* -ის ჭიდილი იყო.

გამოყენებული ლიტერატურა:

ბერიძე, 2006 – მ. ბერიძე, ქართველთა გამუსლიმება და გვარის შეცვლა მესხეთში, 2006.

გვარამაძე, 1891 – ივ. გვარამაძე, ვინმე მესხის ცხოვრება, 1891.

გვარამაძე, 1907 – ივ. გვარამაძე, ქართული ენის საუნჯე, 1907 წ. ხელნაწერთა ინსტიტუტის ფონდი, ხელნაწერი №52.

თოფჩიშვილი, 2003 – რ. თოფჩიშვილი, ქართული გვარსახელების ისტორიიდან, წიგნი I, 2003.

ლომსაძე, 1995 – შ. ლომსაძე, მესხები, ახალციხური ქრონიკები, II, 1995.

მიჩიტაშვილი, 1995 – მ. მიჩიტაშვილი, ივ. გვარამაძის საისტორიო და საზოგადოებრივი შეხედულებანი, 1995.

ფოცხოვისპირელი, 2002 – შ. ფოცხოვისპირელი, ვინმე მესხი ივანე გვარამაძე, კრებული „ოპიზარი“, II, 2002.

ერუაშვილი, 2002 – ნ. ერუაშვილი, საღისერტაციო ნაშრომი, 2002.

ჭუმბურიძე, 2003 – ზ. ჭუმბურიძე, რა გკვია შენ? 2003.

Merab Beridze

FIGHTING FOR BEING GVARAMADZE

Summary

The variance of family names in the first half of the XIXc is caused with different factors. Namely, with the rejection of traditional Georgian surnames. It began in the period of Ottomans, governance and went on in the period of Russia's domination. One of them are surnames denoting skills that replace existed traditional Georgian family names.

The history of a surname - Gvaramadze is a clear example. The main reason of the variance of family names is the rejection of traditional Georgian surnames. First Ottomans' began and then Russians continued it. New surnames were formed from nicknames (Zozoshvili) or from the terms denoting skills which had Russian –Georgian endings.